

Darai Lajos:

A Mátyás-Graduale képei — a korszak főszereplőivel
Váralljai Csocsány Jenő: A magyar monarchia és az európai reneszánsz
(Kráter Egyesület Kiadó, 2005.) c. könyve megfigyelései alapján

3. levél előoldal (recto): Az énekeskönyv címlapja.

Krisztus feltámadása. Háttérben a Budavári Palota és a feltámadást követő bibliai jelenetek. A keretdísz sarkain négy feltámadás-előkép. A keretdísz jobb oldalán középkori Krisztus-jelkép: kölykét leheletével élesztő oroszlán. A keretdísz alján Mátyás és Beatrix címere.

A képek forrás, további külön megjelölés nélkül:

Soltész Zoltánné: A Mátyás-Graduale. Budapest, 1980. <https://corvina.hu/hu/kepoldalak/virtualis-corvinak/codlat424-hu/> és <http://mek.oszk.hu/03200/03274/html/>

Bibliotheca Corviniana Digitalis: <http://www.corvina.oszk.hu/corvinas-html/graduale.html>
www.corvina.oszk.hu/corvinas-html/graduale.html

A ferences szertartásrendet követő Mátyás-Graduálé az 1480-90-es években Mátyás király rendeletére Budán készült énekeskönyv a budai királykápola ferencesei részére.

Csonka, mert csak az egyházi év második feléhez: a nagyszombattól a pünkösöd utáni 24. vasárnapig terjedő időszakhoz tartozó vasárnapok, kántorböjti napok, oktávák miséinek változó énekeit, azaz a *Proprium de tempore* II. részét tartalmazza. Ha valaha teljes volt, akkor a ma ismert kódex egy legalább háromkötetes énekeskönyv második kötete lehetett.

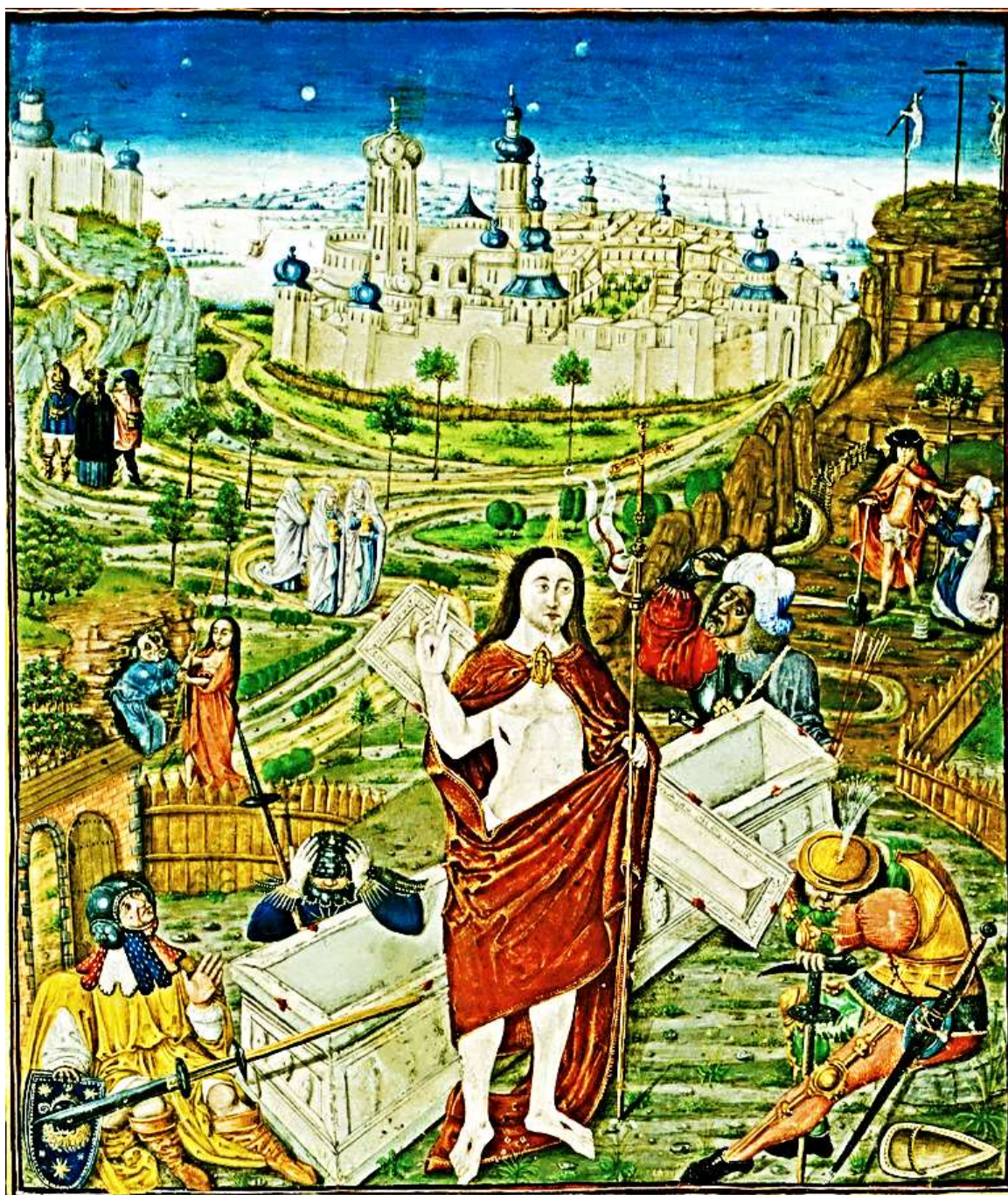
A kódex miniatúra dísz:

A nagy hártylevelekre írt Graduale gondos kiállítása, gazdag díszítése arra vall, hogy reprezentatív liturgikus énekeskönyvnek készült. Mai terjedelme kétszázegy levél (méretük általában 503x370 mm), mert a hiányzó hetvenötödik levelet a beszámozáskor nem vették figyelembe. A díszes címlapot két levél előzi meg a nagyszombati liturgia énekeivel. A miseénekek dallamát négy vörös vonalon négyszögű (quadrata) neumák jelzik. Általában öt hangjegysor van egy lapon a gótikus textúrával (scriptura textúra formata humanistica) írt megfelelő szöveggel.

A ritmikusan ismétlődő sorok dekoratív hatását az ünnepeket jelző vörös feliratok, továbbá az énekek előadására vonatkozó rendelkezések (rubrikák) és festett iniciálék fokozzák. Nincs olyan lap, amelyre ne került volna legalább egy kisebb iniciálé (méretük általában 34x20-40 mm), váltakozva kék vagy bordó alapon fehér, illetve arany arabeszkdíszítéssel.

A miniatúradísz gazdagságát legjobban a számszerű adatok szemléltetik: egy címlapkeret Mátyás és Beatrix címerével, negyvenhét nagyméretű miniatúra (közülük negyvenhat figurális iniciálé), négy közepes méretű és több mint négyszáz kisebb, festett kezdőbetű díszíti a kötetet. A címlapként kialakított 3r levélen a húsvétvasárnapi liturgia kezdődik.

Krisztus feltámadása. X alakú képszerkezet.
Háttérben a **Budavári Palota** és a feltámadást követő bibliai jelenetek.

Buda vára.

A feltámadt Krisztus.

A bal alsó sarokban a Krisztus feltámadásának titkában részesülő katona **Mátyás király**, a Sárkányrend nagymestere, pajzsán a rend címere: kék mezőben körül tekeredett aransárkány.

Jobbra középen a feltámadt Krisztus megjelenik Mária Magdolnának, aki itt **Beatrix királyné** – átlósan Mátyás királlyal szemben.

A kőkoporsó másik végénél a feltámadás harmadik szemlélője szent Péter, aki itt **Zsigmond király**.

0

A két alvó katona is Hunyadi-rokon: a nádorispán **Szapolyai Imre**, Szepes örökös grófja, és öccse, a kócsagtollas kalapú **Szapolyai István**, Szilézia, majd Ausztria kormányzója.

Mátyás és Beatrix címere a keretdíszben alul középen.

A kenethozó asszonyok vezetője **Hedvig tesseni hercegnő, Szapolyai István felesége.**

További szereplők a háttérben: balra fent **az emmauszi két tanítvány** Jézussal, és balra középen **Szent Péter** és a neki megjelent feltámadt Üdvözítő.

A keretdísz négy sarka.

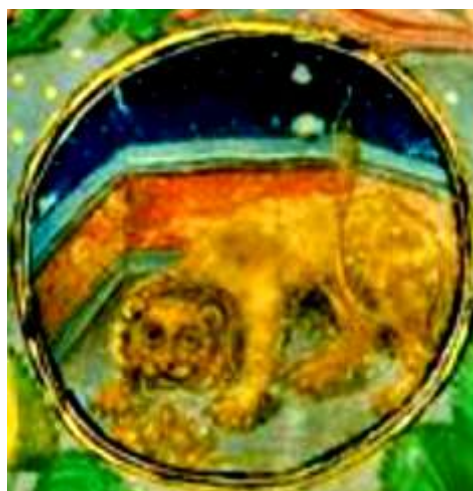

A bal felső sarokban Jónás a cethal szájában, a jobb felsőben Sámson széttöri a gázai kaput.

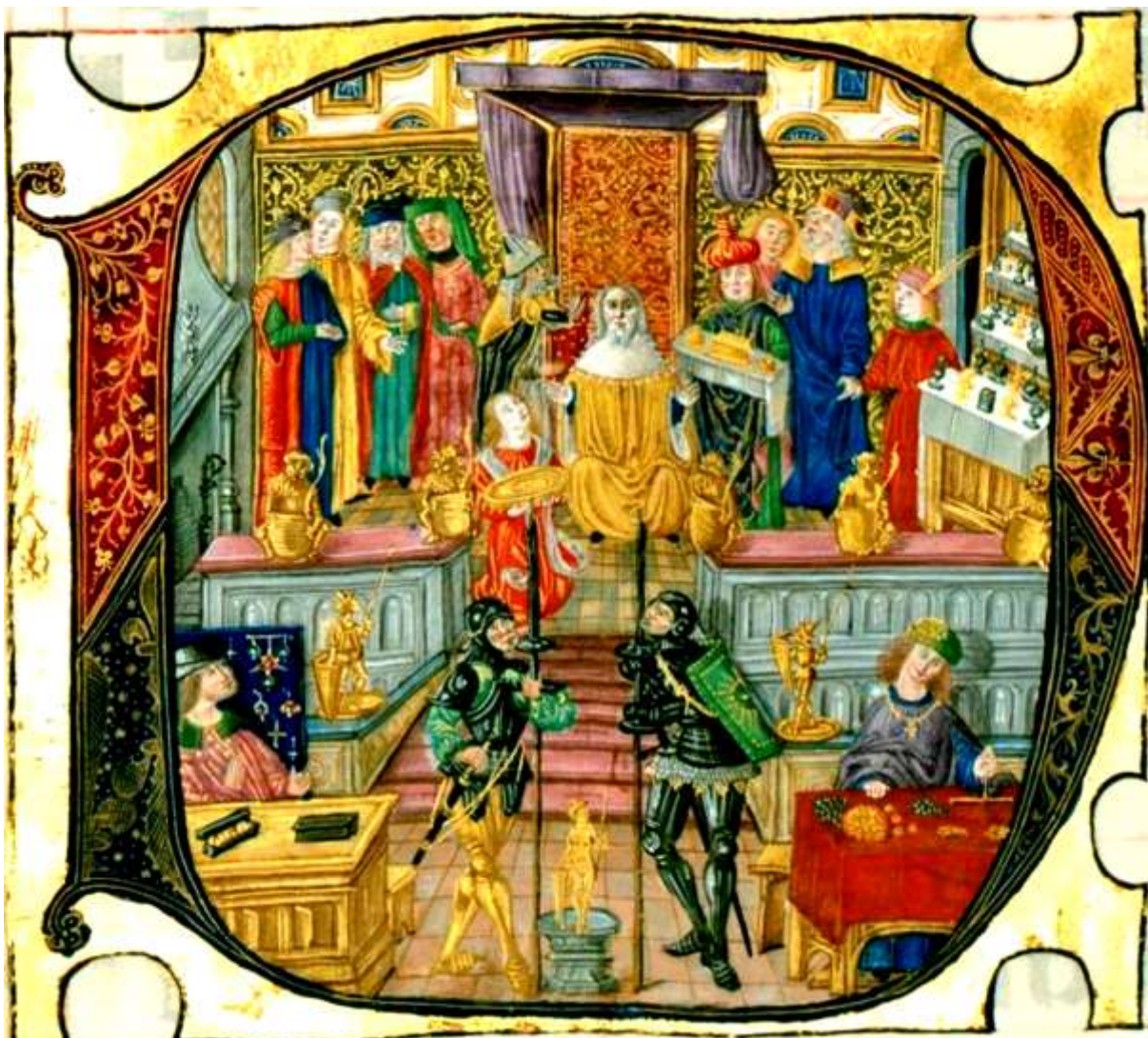
A bal alsó sarokban Jézus feltámasztja a naimi ifjút, jobb alsó sarokban Szent Péter feltámasztja Tabitát, aki itt **Beatrix királyné** a budai hálószobájában.

Mátyás oroszlánja a keretdísz jobb oldali mezőjében középen: a kölykét leheletével élesztő oroszlán középkori Krisztus-jelkép.

Keretsíszek.

A 103. levél előoldala.

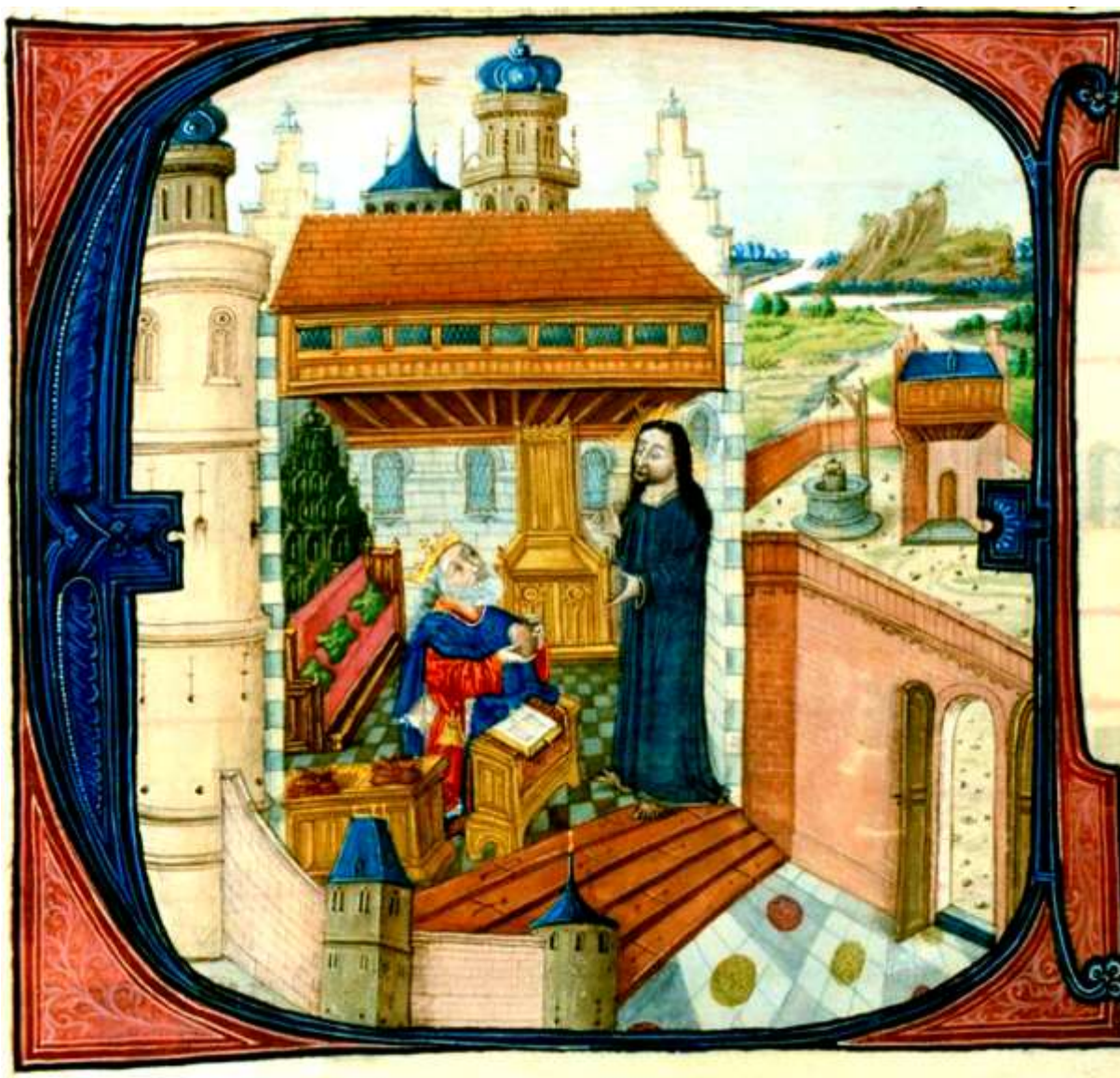
Dávid király udvaraként itt a **Friss-palota trónterme**. A Nap-trónuson **Zsigmond király** a Hollós-ház atyja: Hunyadi János apja, Mátyás király nagyapja. Körötte utolsó kormánya tagjai, magyar zászlósurok állnak. A körablakokon üvegfestményen az Állatöv 12 jegye, a 8 lépcsős trón fölötti legnagyobb a sugaras Nap, mert a Királyi Fölségből sugárzik ki minden nemes kiváltság, ahogy a Napbaöltözött Asszony a Magyarok Nagyasszonya. **A Szent Korona országainak címereit** a trón előtti kő és márvány emelvényen álló bronzszobrok tartják.

Jobbra hátul pohárszék, mellette kijárat. A kép X alakú elrendezése közepén trónol megszemélyesítve Dávidot az őszhajú **Zsigmond király**. Jobbra tőle az udvart igazán kezében tartó kékköpenyű **Garai II. Miklós** nádor, akire mindenki figyel, jobbán a fia **Garai László** macsói bán. Zsigmond jobbán a kékföveges **Cillei Herman** szlavóniai bán Garai nádor vejére kacsint. Mellette Zsigmond felé az országbíró **Pálóczy Máté** és bátyja, **György** prímas könyvet tart. A két tálcás főetekfogó ott **Perényi János** székely ispán és **Perényi István**, és a főpohárnok a pohárszék mellett **Kompolthy Pál**. A király öre **Tamási László** főajtónálló és a zöld pajzsos **Hédervári Lőrinc** főlovászmester. Jobbra elől arany és ezüst pénzes asztalnál ül **Guti Ország Mihály** főkincstárnok, lovagkeresztes aranylánccal a sárkány rend alapító tagjaként, aki majd Mátyás király nádora lesz 26 évig. Ezért is nagy gonddal festették meg, árnyékot rajzoltak neki, először a magyar művészettörténetben (egy kevésbé Hedervárinak is). A másik asztalnál íróeszközökkel a főtárnokmester **Berzeviczy Péter**, aki mögött rendjelek, és a Sárkány rend jelképe a kereszt és fölötte aranykör. Balra még kandalló.

A 7. levél előoldala.

Az egész Graduálé egyedül észak-olasz stílusú képe a választott népnek a tejjel-mézzel folyó Kánaánba érkezéséről, ahol a tejet a fekete zerge adja a **visegrádi hegyoldalon**, s a mézet **Mátyás méhkas-jelvénye**. Elöl **Zsigmond király** Józsueként koronás bizánci fővegben. Az ő Sárkány rendjére utal az oszlopon a kígyót legyőző ifjú Heraklész.

Az 58. levél előoldala.

„Uram, szolgáltass nekem igazságot, mert feddhetetlenül éltem, az Úrban bízam ingadozás nélkül! ” A 26. zsoltárt mondó Dávid király képében **Zsigmond király**. A cserépkályha a **ta-tai várkastélyra** utal.

A 76. levél hátoldala.

Dávid királyként **Zsigmond király** a 70. zsoltárt mondja csodálatos szabadulása emlékére a **siklósi várból**, ahol a képen hegyes kalapú hermelin prémes, korai magyar sujtásos gombolású köpenyes **Garai II. Miklós** tarthatta fogva, öccsét és annak fiát túsul adva érte cserébe. Zsigmond az ő sógornőjét ott jegyezte el (Cillei Borbála), s majd ő, a sógor lett Zsigmond király nádora 31 évig, sikeres hadvezére és a legnagyobb magyar diplomata. Mellette két fia a második házasságából Cillei Annával. A szőke, hermelinnel bélelt köpenyű **Garai II. László**, a másik **Garai János**. Ennek a Garai Lászlónak a seregét verte meg Hunyadi János a báta-széki csatában.

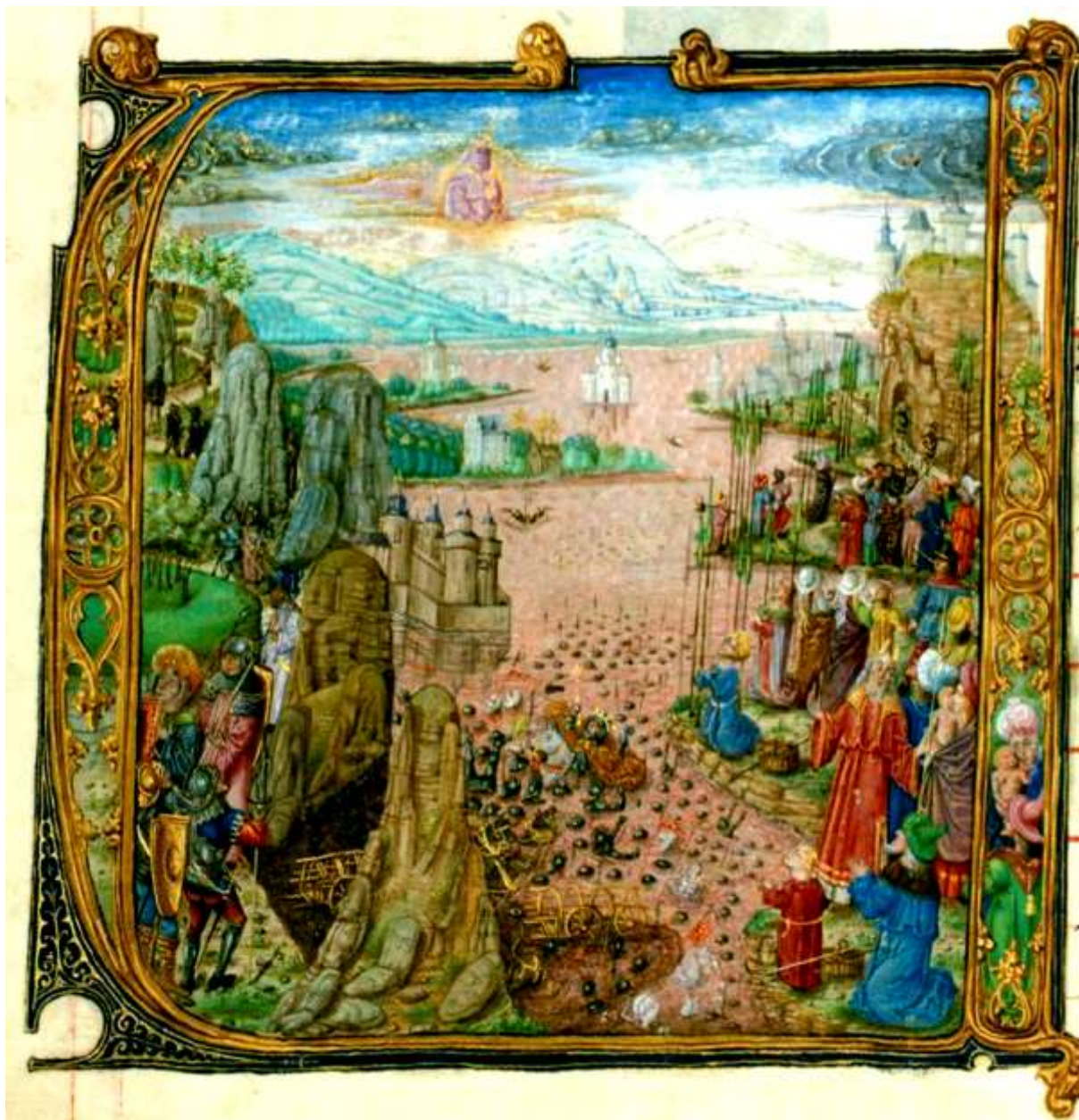
A 10. levél előoldala.

Magas színvonalú miniatúra. Jobboldalt a fekete főveges **Hunyadi János**, Beszterce grófja, finom firenzei brokát, damasztal bélelt, rózsaszín kékvirágos köntösben, alatta arany mintájú zöld selyeming, előtte ül 12 éves fia, **Mátyás**, mellette áll fekete lovagköpenyben **Fülöp burgundi herceg**, az Aranygyapjas rend alapítója. Előtte áll fia, **Merész Károly**, mellette a forrásból merít törvénytelen fia, **Antal**. Hátral áll a turbános **Kasztrióta György**, a **Szkander bég**. Mindnyájan a Bölcsesség vizéből isznak, azaz szövetségesek. Bal oldalon tiarában **III. Callixtus**, a déli harangszó elrendelője, mögötte a pápai kancellár unokaöcs **Rodrigo Borja**. Előttük guggol **Hunyadi László**. Hátral **Beszterce és vára**.

A 90. levél előoldala.

Jobbra mannahullás, balra búzamezőt áztató felhőszakadás szerű eső. Két család lépesmézet kóstol Temes-közi Horogszezen. A jobboldali asztalnál szemben ülő vendég, a már idősebb, fekete kócsagtoll-borítású aranybrokát kormányzói fővegű **Hunyadi János nábob**, aranykupát emel sógornőjére. Középen a két hölgy Hunyadi felesége, **Szilágyi Erzsébet** balra és húga **Zsófia**, **Vingárti Geréb Jánosné** jobbra. Balra hátul a nagyapa **Szilágyi László**, elől ül a 17 éves **László** és **Erzsébet** dajka ölében az 5 éves **Mátyás**. A képen 20 méhkas, 10 a szembenéző Mátyással egyvonalban, az ő anyai jelképeként.

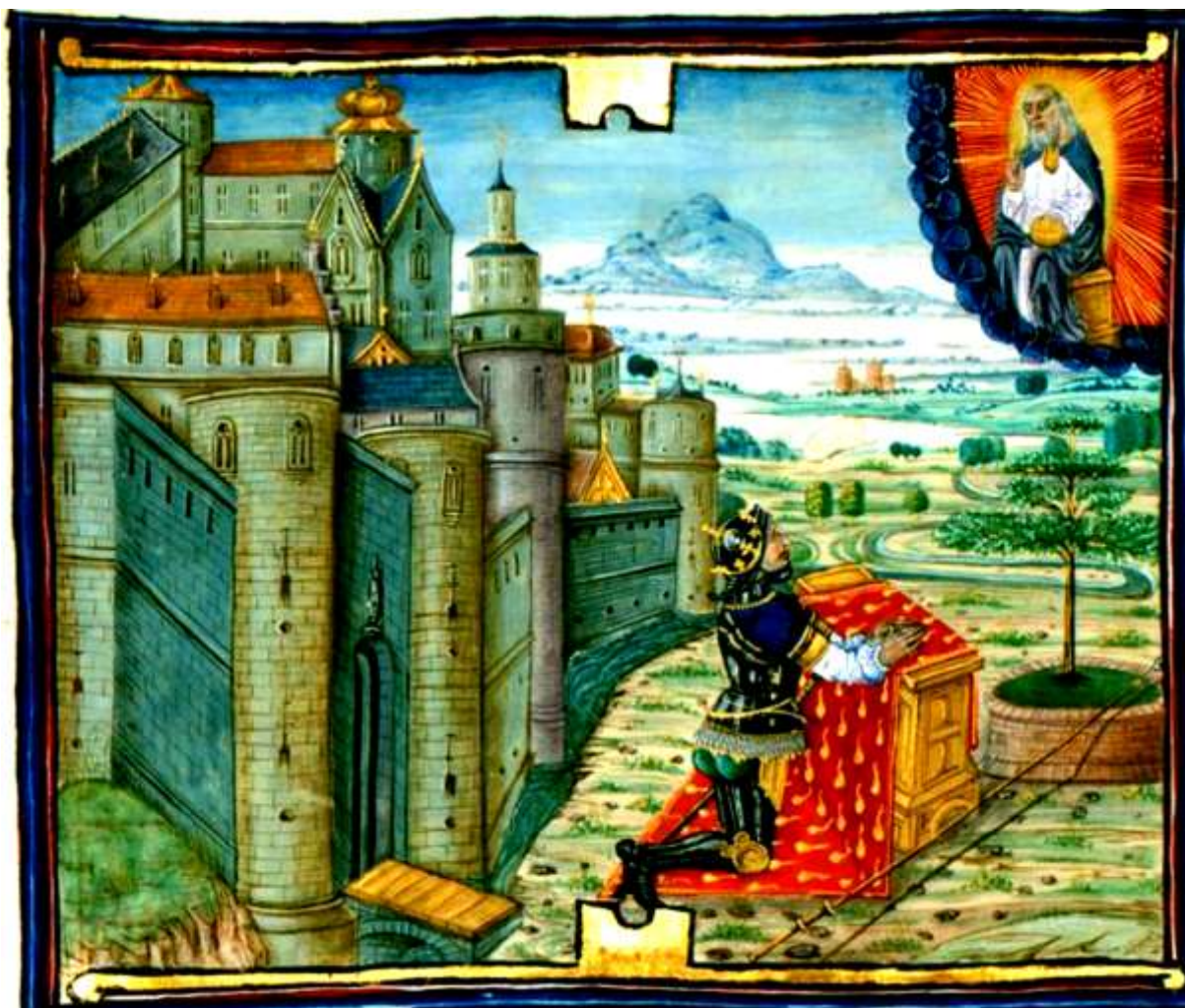

A 17. levél hátoldala.

„A fáraó-sereg a Vörös-tengerbe fullad és a megmenekültek örven-
deznak.” De tenger helyett folyót látunk, a torkolatnál tornyot a víz-
ben, Mózes odalán hegy és rajta vár, előtte tornyos város: „Az Úr győ-
zedelmes kezét” Hunyadi János **nándorfehérvári diadalában** ünnepli
a miniatura, amikor a magyar hadvezér diadalmaskodott az új fáraón,

II. Mehmed szultán hadseregén 1456. július 14-én. A szűk folyó a
Száva, Mózes jobbán térdel **Mátyás király**, fején a **Megszentelt Ko-
rona**, akit apja itt ütött lovaggá. Az Úr mellett a **Halley-üstökös** égbe
viszi a **legbátrabb Vezért**. És a kép bal alsó sarkán **Mátyás pajzsa** a
Sárkány rend nagymesterének címerével.

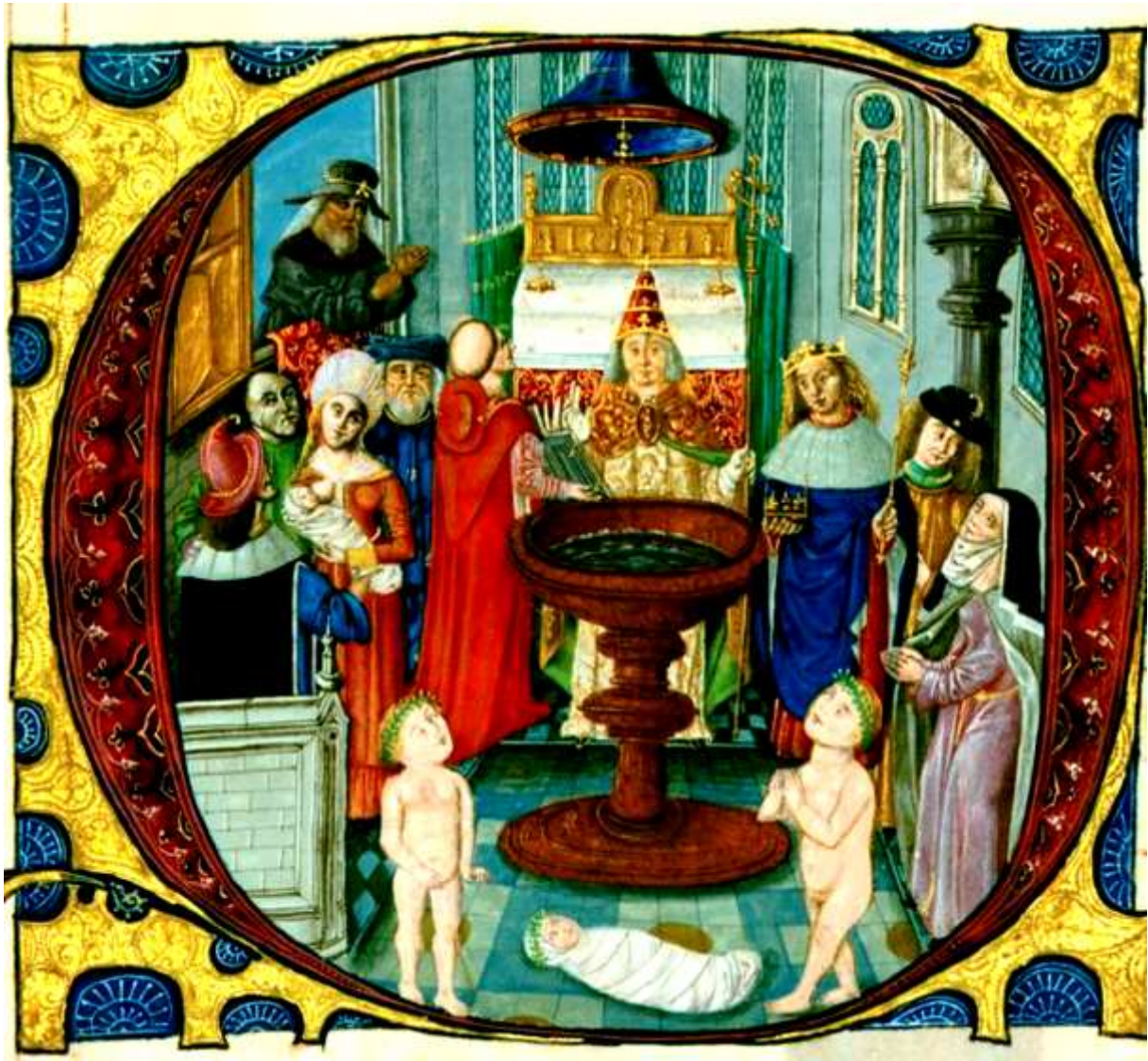

A 149. levél előoldala.

A XV. századi páncélba öltözött **Mátyás király** Dávid királyként imádkozza a 85. zsoltárt:
 „Hajtsd hozzám, Uram, füledet és hallgass meg; mentsd meg Istenem szolgádat, ki benned bí-
 zik; könyörülj rajtam, Uram, hisz hozzád kiáltok egész nap.

A 30. levél előoldala.

Este-i Hyppolit keresztelőjén Beatrix királyné rokonsága, a keresztapa az olajat tartó **Mátyás király**, s keresztel **IV. Sixtus pápa**. A szoptató anyja **Aragóniai Eleonóra** hercegné jobbján Ferrara uralkodója, **Este-i Hercules** herceg, háta mögött apja, a kék kalapos **Ferrante nápolyi király**, apja Beatrix királynőnek is. Mátyás király balján Hercules öccse, **Zsigmond**.

A 111. levél előoldala.

A krisztusi feszületnél állók: az ősz szakállú **I. Ferrante nápolyi király**. Jobbján a trónválásban segítő fekete capucciós lovag **Diomedes Caraffa** gróf, aki a lányát, Beatrixot Budára kísérte. Térdelve **Oliviero Caraffa** bíboros, aki Beatrixot Mátyással Nápolyban megeskette, mögötte áll **Caraffa Sándor** bíboros, aki Mátyás halálakor Nápolyban a gyászmisét tartotta. Még 3 nápolyi király: fia vállára tett kézzel Beatrix bátyja, a calábriai herceg **II. Alfonz**, és fia piros sapkában Antonio Fiorentino capuai herceg **II. Ferrante** néven, valamint Alfonz öccse, Beatrix másik bátyja, **Frigyes** tarantói herceg (majdnem eltakarva)

Az 50. levél előoldala.

A budavári Szent Zsigmond templom.

Az udvari körmenetet vezető püspök pruiszi **Filipec János** királyi főkancellár, külügyminiszter, utána közvetlenül az aranyruhás, hermelin galléros **Mátyás király**, mögötte **Corvin János**, jobbján **Beatrix királyné**, aki mögött **Bonfini Antal** tudós fekete kalapban bámulja a szenteltvizet népre hintő ministráns fiút, aki **Este-i Hyppolit**, a királynő 8 éves unokaöccse és az ő fondorlata jóvoltából Magyarország primása, aki ide érkezését a körmenet köszönti. A király balján Hyppolit nővére, **Izabella**.

A 69. levél hátoldala.

Úrnapi körmenet virágzó **hársfákkal** 1489. június 18-án a budai várban. Vezeti a fiatal **Erdődi Bakócz Tamás** győri püspök, a királyi titkára. A gyengélkedő **Mátyás Beatrixszel** magas emelvényen ül.

Tőle jobbra a kárpiton főúri hölgyek fején francia hennin s hátul középen **Szent István** Koronásán és az ő balján talán **Szent Imre**. A kép bal alsó sarkában két királyi zenész tárogatóval és lanttal.

A 188. levél hátoldala.

A csillagos ég fölött álló Mindenhatót a tudós kalapú **olkuszi Bylica Márton**, Mátyás király csillagásza csodálja. Ő a budai Nagyboldogasszony egyház, azaz a Mátyás templom plebános és domonkos kolostori egyetem tanár, barna prémes lila öltönyben, mint Bonfini az 50. levélen. A leghátul ülő pápa **II. Szilveszter** lehet, aki Szent István korában az asztrolábról értekezett és az apostoli kettős keresztet tartja kezében. A király **castiliai X. Alfonz** lehet, akinek csillagászati táblázatát még használták akkoriban.

A 119. levél hátoldala.
A Könyörületesség alakja **Beatrix** királyné.

A 41. levél előoldala.

Beatrix királyné kórusa világi ruhás énekesekkel. A többszólamúságot a kottakönyv bizonyítja a négy szólammal: *superior*, *tenor*, *contratenor*, *bassus*.

A karmester **Pietro Bono** lantművész.

A 184. levél előoldala.

Beatrix megszemélyesíti a nép változatosságát, **Mátyás** az Isten haragját páncélos vitézként.

A királyi pár a Gondviselés és az állam viszonyáról színházasdit játszik.

Gondosan ábrázolt az ingaóra.

A 127. levél hátoldala.
Dávid királyként Újlaki Miklós bosnyák király, Hunyadi Mátyás hűbérese.

A 115. levél hátoldala.

Ironikus ábrázoláson Mátyás ellenei. Balra középen **VIII. Ince pápa**, és vele szemben a Mátyással hadban álló Habsburg-házi **III. Frigyes német-római császár**, mellette az **udvari bolondja**. Ugyancsak a pápa mellett a főveges kalapú lánya, **Teodorina Cibo** áll, és testvére, **Franceschetto Cibo**, s előttük **Lorenzo Cibo bíboros**, pápai ügyintéző. Ők akkor születtek, amikor még apjuk nem volt pap, és a nápolyi udvarban Giambattista Cibo néven jól ismert volt **Beatrix** által, aki nekünk háttal térdel. A pápa épp most akarja megfosztani apját a királyi címétől. A bolond mögött hegyes süvegben **Palaiologosz János**, mellette a fehér turbános testvére, a török szolgálatba állt **Manuel**, s köztük a páncélos vitéz **Palaiologosz András**, aki közvetített Mátyás és a nyugat között. Ők a fiai Palaiologosz Tamás címzetes bizánci császárnak. A zöld sapkás profil fej **Dzsem** szökött török trónörökösé, aki Mátyás király unokatestvére (mert a nagynénje szultáni hárembe került fogságban) és Ince pápa nem adta át Mátyásnak, pedig vele akart támadni a törökre. (Mátyás az össze iszlám hívó áttérítését remélte annak nyomán, ha török trónra juttatja.) **Dzsem herceg** jobbján a turbános testvére **II. Bajazid szultán**. A pápa előtt kék kalapban térdelő **Beatrix királyné** mellett balra **Mátyás király** áll egyedül koronásan. Háttal pálos és szemben ferences szerzetes, és fekete ruhában domonkos apáca.

A 26. levél előoldala.
Jézus fejénél balra Szent Margit domonkos apáca.

A 14. levél előoldala.
Az Utolsó ítélet felidézése.

A 22. levél előoldala.

Újonnan kereszteltek ünnepe, mert megszabadultak a bűntől, mint az előtérben Mózes és népe egyiptomi üldözőiktől.

A 33. levél hátoldala.
Krisztus a Jó Pásztor.

A 37. levél előoldala.

„Ujjongj az Istennek, egész világ; mondjátok nevének éneket, dicsőségét dicsérve pengjétek.”
[Zsoltár 65, 1-2.]

A 45. levél előoldala.

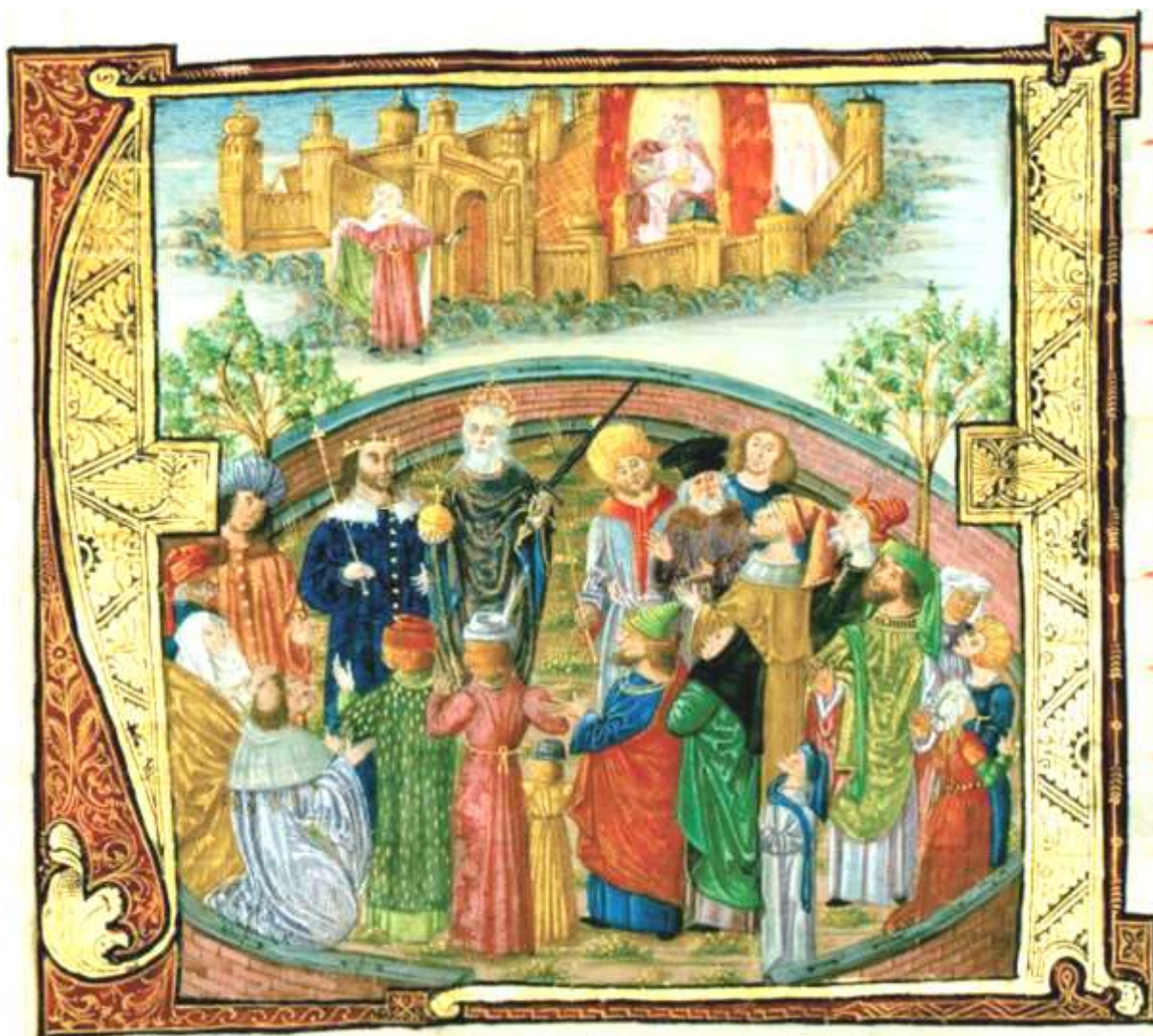
„Örvendező szóval hirdessétek és hallassátok, hirdessétek a föld határáig: megszabadította az Úr az ő népét.” [Izaiás 48, 20.]

Az 54. levél előoldala.
Áldozócsütörtök. Krisztus mennybemenetele.

A 64. levél előoldala.
Pünkösddvasárnap, a Szentlélek eljövedele.

A 72. levél előoldala.

„Vegyétek dicsőségetek örömét, hálát adva Istennek, ki titeket a mennyországba meghívott.”
[Ezdrás 4, 2, 37]

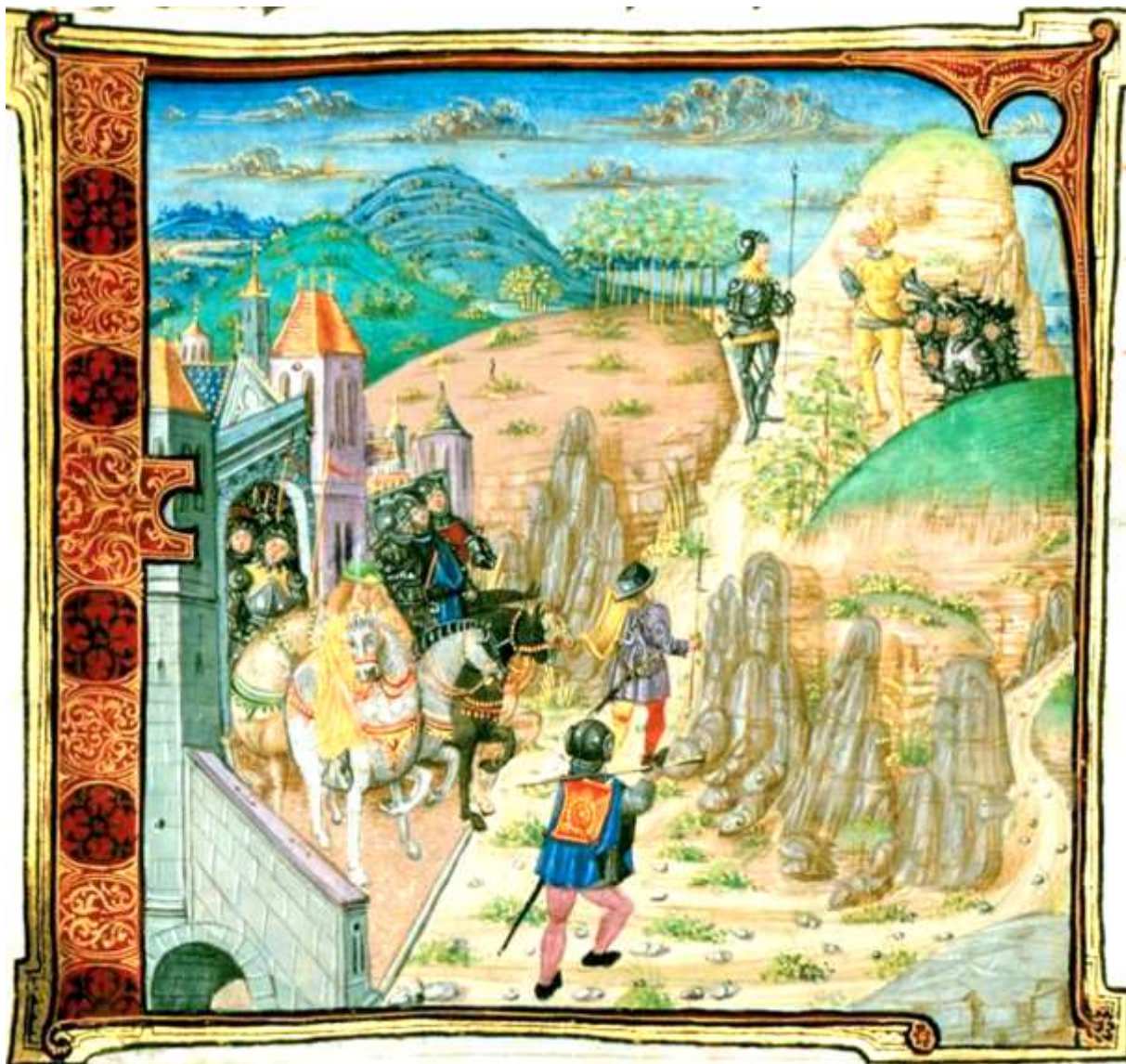

A 79. levél hátoldala.

„Az Isten szeretete kiáradt szívetekbe, a bennetek lakozó Szentlélek által.” [Szent Pál levele a rómaiakhoz 5, 5]

A 89. levél előoldala.
A vezeklő Dávid király.

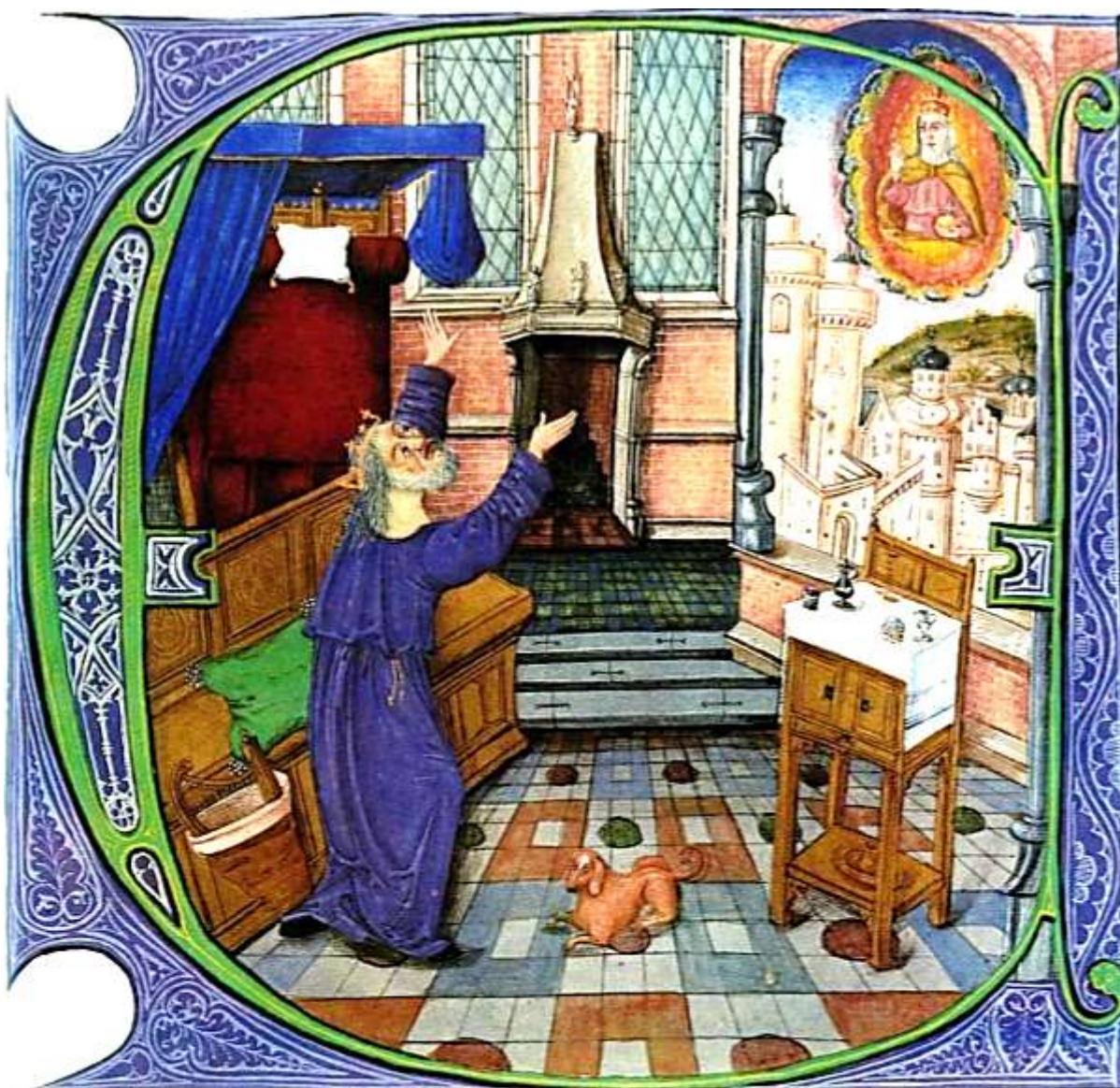
A 95. levél előoldala.

Saul király katonáival kivonult felkutatni az engedi pusztaság barlangjaiba menekült ifjú Dávidot és harcosait (Sámuel I, 24, 3-12).

A 99. levél előoldala.

Dávid és Absalom harcának felidézése, amikor Dávid elindul népével, hogy átkeljen a Jordánon (Sámuel II, 17, 15-22).

A 107. levél előoldala.

Dávid fohászkodik Istenhez:

„Halld meg, Uram, szózatomat, mellyel hozzád kiáltok; légy segítőm, ne hagyj el és ne vess meg engem, Istenem, én segítségem.” [Zsoltár 26, 1, 9.]

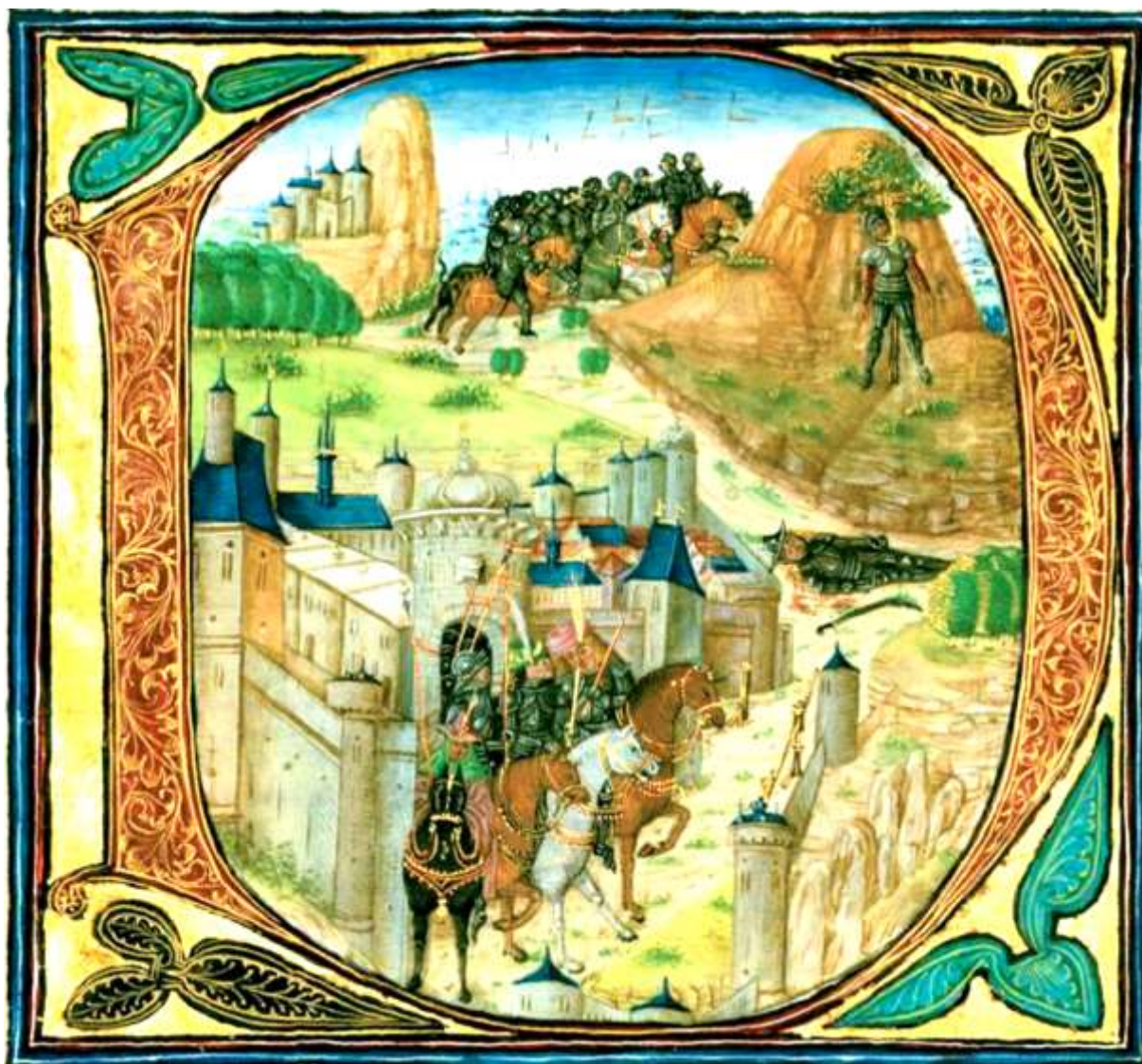

A 123. levél hátoldala.

Dávid király nemcsak segítségért könyörög, hanem felajánlja a lelkét az égen megjelenő Úrnak, amit a kezében tartott kis figura jelképez. Jobbra a pokol lángjai, hogy ellenálljunk a kísértésnek.

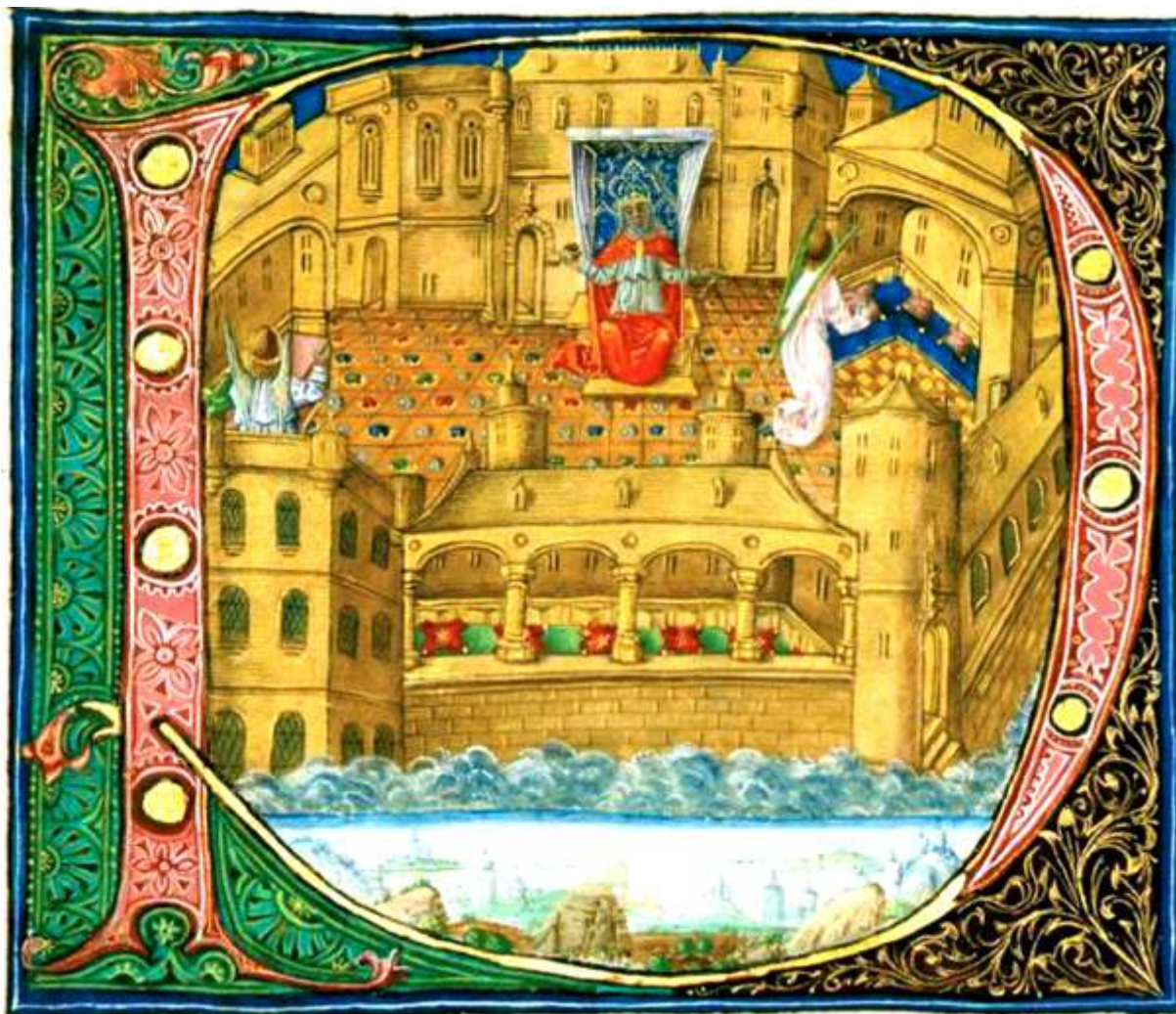
A 132. levél előoldala.
Bevonulás Jeruzsálembe.

A 136. levél hátoldala.
Dávid és Absalom csatája.

A 141. levél hátoldala.
Az elpusztult templom.

A 145. levél hátoldala.

„Oltalmazó Istenünk, tekints ide és nézz fölkedet arcára: mert jobb egy nap a te udvaraidban,
mint más helyen ezer.” [Zsoltár 83,10-11.]

A 153. levél előoldala.

A miniatura a keresztes hadjáratokra és a keresztényüldözésekre is emlékeztet.

A 158. levél előoldala.
A bálványimádó pap megölése.

A 161. levél előoldala.

„ÖrvendjeteK segítő Istenünknek, örüljeteK Jákob Istenének; hozatok kellemes hárfát citerával. fűjjetok harsonát a hónap kezdetén, mert parancs ez Izraelben és törvény Jákob Istenétől.”
[Zsoltár 80, 2-6.]

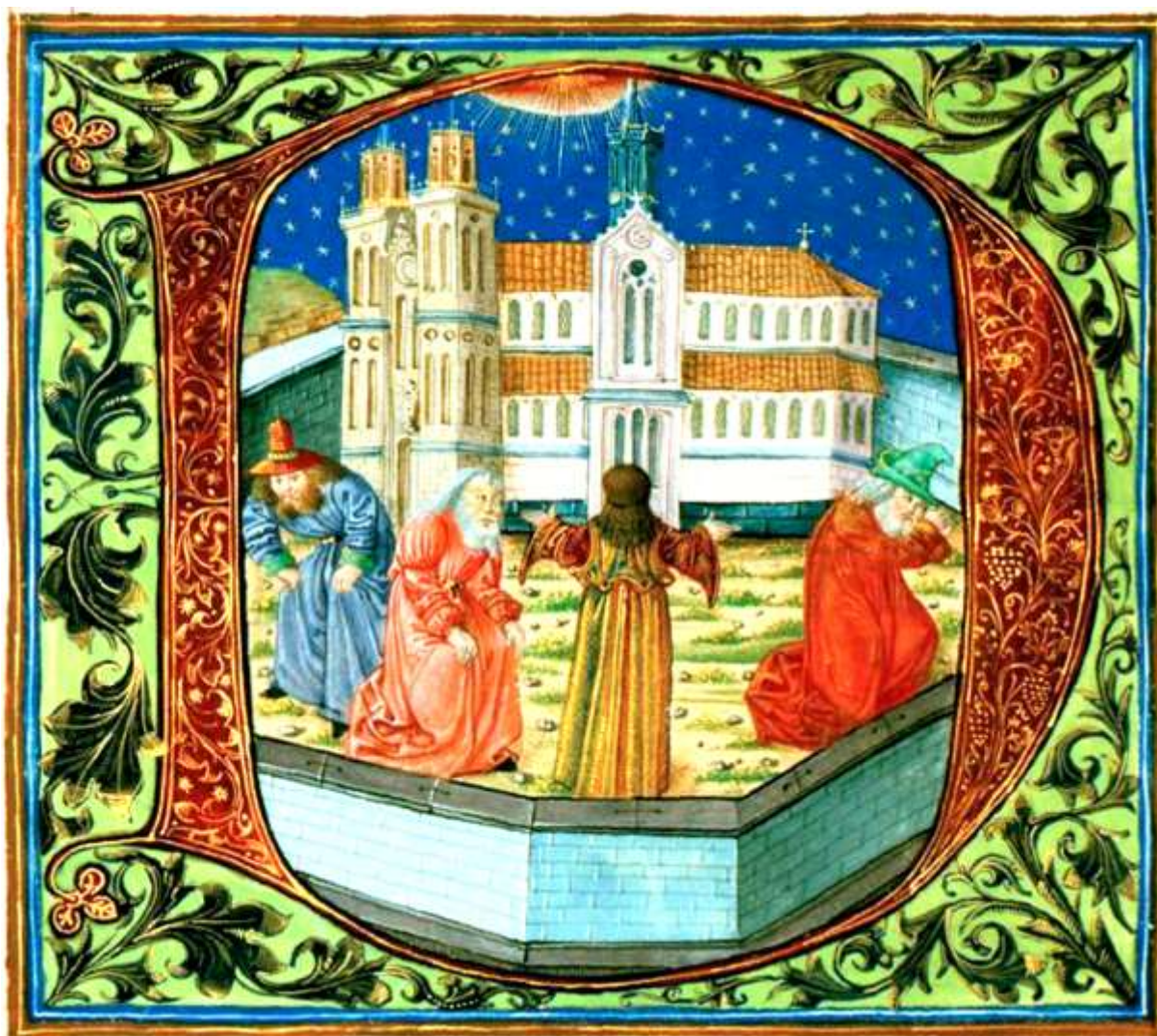

A 165. levél hátoldala.

Nabukodonozor babiloni király hiába veti a bálványimádást megtagadó Dánielt a tüzes kemencébe, hitéért sértetlen marad.

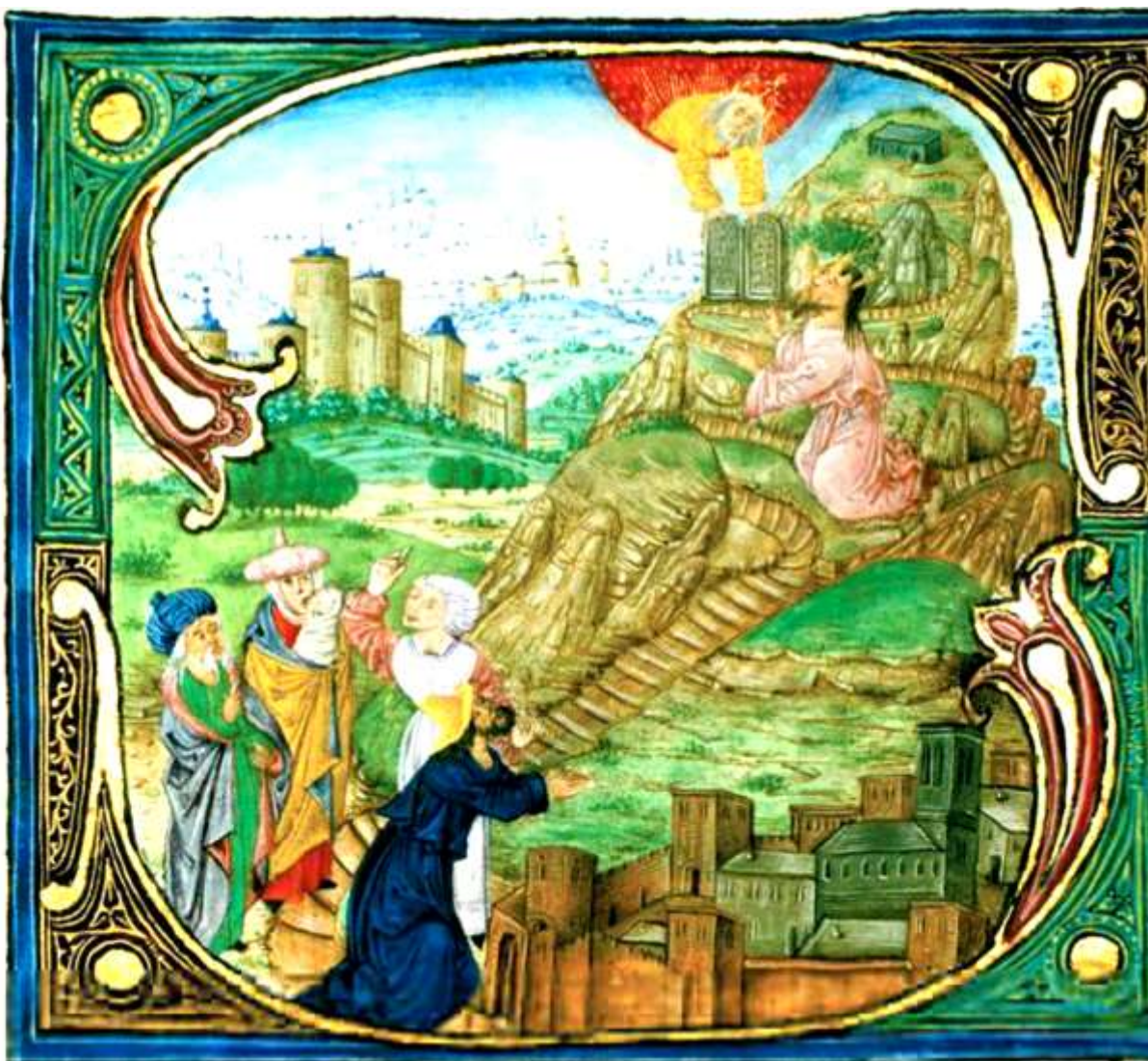

A 168. levél előoldala.
Mózes és Áron.

A 176. levél előoldala.

A jeruzsálemi templom jelképe az arany csillagos égbolt előtti háromhajós, kereszthajós bazilika, nyugati homlokzatán toronypárral, huszártoronnyal főhajója és kereszthajója találkozásánál, félköríves ablakokkal. Előtte Izrael törzseinek képviselői végzik imájukat.

A 180. levél előoldala.
A törvénytábla átadása és az arra váró izgatott nép.

A 193. levél hátoldala.
Dávid vezekel, bűneire a háttérben Bethsabe aktja figyelmeztet.

A 197. levél előoldala.

„Így szól az Úr: az én gondolataim a békesség gondolatai és nem a sanyargatásai; hívjatok segítségül és én meghallgatlak titeket és hazavezetlek fogságtokból bármely helyről.” [Jeremiás 29,11,12,14.] A díszes keret gótikus hagyományok őrzője, a D szárában arany csillagos akanuszinda, körötte arabeszk. A trónoló Úr mögött a csillagos ég, trónja baldachinos, fehérmárvány, a háttámla áttört díszítésű. A színes a színes padozaton márványberakású asztal, rajta nyitott könyv. A főpapi díszben trónoló Úr fején bíborszínű tiara, halványlila palástot visel a finoman redőzött fehér ing felett. Kétoldalt világbírói hatalma jelképe, liliom és kard, de nem szigorú bíró, fejét kezére támasztva elmerülten tekint maga elé. A könyv a zsoltárra utal, annak eszméi foglalkoztatják. A miniatura nemhagyományos felfogású jelképezéssel él, elvontabb Bölcséletet közvetít, hangsúlyozza az az Úr előtti egyenlőséget, és hogy a világbíró szándéka a sanyargatások megszüntetése és a békesség megteremtése.